

ПОВТОРЕННЯ — ПЕРШИЙ РІК: НАРОДОЗНАВСТВО

1. Що таке етнографія?

Етнографія (або народознавство) — це наука, що вивчає культуру та побут народів світу. Етнографія вивчає культуру, створену на перших етапах її розвитку, що тісно зв'язана із життям народу, головню селянства.

2. Що вивчає етнографія?

Етнографія вивчає такі ділянки: народні вірування, звичаї, одяг, будівництво, родинне і суспільне життя, народне мистецтво, що включає музику, танок, кераміку, вишивання, дереворізьбу і т. д.

3. Назвати етнографічні регіони України. Чим вони відрізняються? Знати, де вони розташовані на карті України.

Україна ділиться на такі етнографічні регіони: Київщина, Волинь, Полісся, Холмщина і Підляшшя, Галичина, Карпати (Гуцульщина, Бойківщина і Лемківщина), Закарпаття, Буковина, Покуття, Поділля, Полтавщина, Чернігівщина, Слобожанщина, Запоріжжя, Чорноморщина, Донеччина і Кубань. Регіони відрізняються між собою говіркою (діалектом) і деякими різницями у звичаях, народному мистецтві й побуті.

4. Описати вигляд українського села.

Головні риси українського села такі: а) вони засаджені зеленню, квітами й деревами, кожна хата оточена садом і городом, б) вони переважно мають багато вуличок, що крутяться у різні напрями; в) вони переважно мають форму неправильного кола, в центрі якого є церква, школа та інші громадські будівлі.

5. Як виглядала традиційна українська хата?

Українська хата переважно складалася із трьох частин / кімнат (тридільна), мала чотирихилий дах, накритий соломою, і була білена знадвору та в середині.

6. На які частина поділялася українська хата? Описати призначення кожної частини.

Типова українська хата складалася із трьох частин або кімнат: сіни, світлиця і комора. У світлиці знаходилися піч, мисник, піл або ліжко, скриня, стіл, лавки, «божник» (полічка) із іконами. У коморі та в сінях тримали продукти домашнього вжитку: харчі, одяг і дрібне приладдя. Сіни служили входом до хати.

7. Описати елементи народного українського одягу.

Головні елементи народного одягу жінок такі: вишита сорочка, запаска або спідниця, плахта, фартушок і верхній одяг — керсетка, кептар тощо. Неодружені дівчата прикрашали голову вінком із кольоровими стрічками, а одружені жінки покривали голову наміткою або хусткою.

Чоловіки вбирали вишиту сорочку, штани або шаровари і верхній одяг (свиту чи сердак, кожух, кептар тощо). На голові носили смушкову шапку або бриль (солом'яний капелюх із широкими краями).

Щодо взуття, чоловіки і жінки переважно носили чоботи або черевики, пошиті з сап'яну (тонкої м'якої шкіри).

8. Описати дохристиянські вірування наших предків.

Наші предки вірили, що все у природі є живим і має душу. Для них священними були сонце, вогонь, вода, земля, дерева, зілля тощо. Найважливіше було, при помочі сил природи, роздобути добрий урожай і вберегтися від «нечистих сил». Також дуже важливим було величання предків.

9. Назвати головних богів і надприродні сили в українській міфології.

Головними богами були: Сварог — бог неба, Дажбог — бог сонця, Перун — бог громів, Велес/Волос — опікун худоби, Стрибог — бог вітру. У лісах жили лісовики і мавки, у ріках — водяники та русалки, у хаті — домовик і т. д.

10. Назвати головні свята зимового циклу. Описати звичаї та обряди кожного свята та пояснити їх символічне значення.

Головні свята зимового циклу це: Андріївський вечір, Різдво, Новий Рік і Йордан / Богоявлення.

Андріївський вечір має такі звичаї: ворожіння молоді, а головню дівчат, про майбутню долю і вечерею із грою кусання Калити (круглого хліба).

Головні різдвяні звичаї відбуваються у вечір перед самим Різдвом: родина збирається до Святої вечері, що складається із дванадцять страв, наперед годують худобу святвечірніми стравами, запрошують мороза й вітри на вечерю, розстеляють сіно під столом і під скатертю, виглядають першу зірку на небі, батько вносить дідух і ставить на покутті, при столі залишають порожнє місце для померлих. На саме Різдво до кожної хати приходять гуртки колядників із колядою і віншуваннями.

У вечір під Новий Рік справляють Щедрий вечір із вечерею, на Новий Рік хлопці ходять по домах посівати і виголошувати побажання, а молодь обходить село, переодягнена за Маланку, козу, козака тощо, розіграють сценки і співають щедрівки.

Головними звичаями Йордану або Богоявлення це вечір перед святом Йордана, що звать Голодна кутя або Щедрий вечір, і величає свячення води на ріці біля льодового хреста. Воду п'ють і обкроплюють нею господарство.

11. Описати обряди та звичаї на свята весняного циклу.

Головні свята весняного циклу: Великдень, Проводи (Провідна неділя), Зелені Свята. До великодніх свят входять Вербна (Шуткова/Квітна) неділя, Страсний четвер, Велика п'ятниця, Великдень, Проводи і день святого Юрія.

На Вербну неділю святять гілки верби або шутки та опісля б'ють один одного гілкою. У Страсний четвер люди йдуть до церкви на «Страсті» з читанням 12 Євангелій. У Велику п'ятницю люди йдуть до церкви на відправу, що кінчається триразовим обходом довкола церкви з плащаницею, до якої вірні опісля підходять цілувати. У цих днях пишуть писанки і барвлять крашанки.

Великдень починається величавими відправами в церкві. Після них святять паски і великодню їжу, родини вдома розговляються (закінчують Великий піст багатим сніданком), на церковному майдані дівчата виводять гагілки, а діти грають у великодні ігри. У «поливаний» понеділок хлопці обливають дівчат водою, а у вівторок дівчата роблять те саме хлопцям.

У першу неділю після Великодня справляють «проводи» — люди відвідують гроби померлих.

В день святого Юрія громада збірно іде в поле, і там священник відправляє молебень за добрий врожай. Цього дня також відбувається перший в році вигін худоби на пасовисько.

12. Описати обряди та звичаї на свята літнього та осіннього циклів.

Головні свята літа: Зелені Свята, Івана Купала, Маковія, Спаса та Обжинки.

На Зелені свята люди прикрашають свої хати зеленими гілками й квітами. Купало — це свято літнього сонцестояння. У вечір під Святого Івана молодь розкладає біля річки чи озера вогонь-ватру, дівчата водять хороводи і топлять гільце Марену, пускають на воду вінки та ворожать по тому, як вони попливуть. Хлопці стрибають через вогонь, щоб очиститися і палять опудало Купало. Опівночі відважні йдуть шукати цвіт папороті — квітку щастя.

На Маковія (або Успіння) у церкві святять квіти і зілля, а на Спаса (Преображення) посвячують фрукти (овочі), мед й збіжжя.

Обжинки справляють на закінчення жнив. Плетуть вінок із колосків збіжжя і ходять по селі, співаючи обжинкових пісень.

13. Які звичаї та обряди, пов'язані з життям родини чи людини, мають українці?

Найважливіші родинні звичаї та обряди пов'язані з народженням, одруженням і смертю членів родини.

При народженні дитини є звичай першої купелі у воді з освяченим зіллям, хрестини в церкві та гостина і пострижини у першу річницю народження дитини.

Весілля складається із таких звичаїв і обрядів: сватання, на якому молодий посилає сватів просити згоди молодої на шлюб, заручини, дівич-вечір, благословення батьками, весільний поїзд і перейма, шлюб-вінчання у церкві, перезва і викуп молодої. До атрибутів весілля входять коровай, весільне деревце, вінки з барвінку. Молоду княжну супроводять дружки, а молодого князя — бояри.

Після смерті справляють похорон. Тіло лежить три дні вдома, день і ніч проводять в молитвах біля мертвого, а на третій день ховають на цвинтарі-кладовищі та справляють поминки / тризну.

14. Описати традиційні форми організації громадського життя в українському селі.

Найважливішими формами організації життя на селі такі: всі родини творили громаду, що зберігала порядок і полагоджувала конфлікти, а важливіші справи вирішувались на вічі (сходу), де і вибирали старосту / війта та інших урядників. Віче це приклад традиційної демократії українців.

Кожна парафія (церква) мала братства та сестрицтва, що допомагали бідним, хворим, вдовам і сиротам.

Важливими святами були: храмовий празник із великим обідом і толока на допомогу родинам у біді.

Нежоната молодь мала свої громади — парубочу та дівочу. Вони підготовляли свята для молоді й допомагали на селі. Молодь розважалась зимою на вечорницях, а літом справляли «вулиці».

15. Назвати, намалювати й пояснити значення головних символів традиційного українського мистецтва.

Провідним символом це знак сонця, що являється в різних формах — восьмикутна зірка, свастика, триніг, коло з прямими променями. Трикутник зображує три основні елементи світу. Спіраль, кривулька, безконечник і

меандр символізують вічний рух природи і життя. Хрест, коло та кучері — знаки охорони; гребінь і граблі — знаки порядку; ситко (решітка) символізує працю. Всякі рослинні й тваринні орнаменти (соняшник, барвінок, сосна, огірочки, півень, кінь, птахи, риби тощо) символізують бажані прикмети: врожайність, достаток, силу, здоров'я, любов, прихід весни і т. д.

16. Назвати головні види українського народного мистецтва.

Головні види українського народного мистецтва такі: кераміка, вишивка, писанка, різьба в дереві, ткацтво килимів і ліжників, вибійка, гердани та силянки, вироби з металу, вироби з кістки або рогу, вироби зі скла, витинанки, прикраси зі соломи, розписування стін.

17. Пояснити значення писанки в духовному житті українців.

Із давніх віків люди вірили, що писанка приносить добро й охороняє від зла та нещастя. Її дарували один одному, клали у могили, вставляли в дахи хат, закопували у землю для доброго врожаю тощо. Тому писанку писали з відповідними ритуалами. А яйце є символом воскресіння і вічного життя.

18. Назвати різні техніки фарбування української писанки.

Найбільше поширена техніка для писання писанок це — восковий або батіковий метод. Місця, що мають бути певним кольором покривають воском перед тим, як класти в іншу фарбу.

Крашанки, або галунки, фарбовані одним кольором, без орнаменту. Капанки, або крапанки, — писанки із цятками. Дряпанки, або шкробанки, мають вишкрябані на темному тлі орнаменти. Мальованки розмальовані пензлем.

19. Що таке кераміка? Якими кольорами й орнаментами прикрашається кераміка в різних частинах України? Назвати головні центри української кераміки.

Кераміка — вироби із глини, прикрашені кольорами та орнаментами.

На східних і центральних землях України переважають рослинні мотиви: квіти, листочки, а на західних землях — геометричні орнаменти: безконечники, кола, ромби, трикутники. На гуцульській кераміці є теж птахи, леви, кози, серни.

Кераміка Наддніпрянщини має багато чорної й темно-червоної фарби. Гуцульська — червоняво-бронзову, зелену та жовту.

Найвідомішими центрами української кераміки це села Опішня на Полтавщині та Косів на Гуцульщині.

20. Описати головні риси трипільської кераміки. Яке історичне значення має трипільська кераміка?

Трипільська кераміка — одна з найстарших мальованих керамік у світі. Вона виконана у трьох кольорах — червоному, чорному та білому. Головним мотивом орнаменталії це спіралі у хвилястій або заокругленій формах.

21. В яких частинах України домінують рослинні мотиви в народному мистецтві, а в яких — геометричні?

Рослинні мотиви домінують на центральній та східній Україні, а геометричні на західних землях.

22. Описати особливості української народної вишивки: орнаменталія, вибір кольорів тощо. Назвати головні шви. Назвати приклади застосування вишивки.

На центральній та східній Україні популярні рослинні орнаменти: квіти і гілки з листочками, а на західних землях переважають геометричні орнаменти: ромби, безконечники, гаки, хрестики, восьмикутні зірки тощо.

Головні шви або стібки, що використовують в українській народній вишивці, це: хрестик, низинка, настилування (гладь), лиштва, мережка, вирізування. Вишивкою прикрашували різні частини одягу, передусім сорочку, та речі для дому і для обрядів — скатерті, рушники, хустки.

Основні кольори української вишивки це червоний і чорний. В окремих регіонах люблять шити двома відтінками того самого кольору або тільки одним кольором, натомість вишивки Гуцульщини та Буковини багатобарвні.

23. Що прикрашають різьбою? Які орнаменти найбільше вживають в різьбі?

В Україні прикрашають різьбленою орнаменталією частини хати: стовпи, рами вікон і дверей, сволок, полиці; меблі: столи, скрині, стільці; посуд: тарілки, ложки, бочки; релігійні предмети: хрести, трисвічники («Трійці»), іконостаси, вівтарі, проповідальниці; дерев'яні музичні інструменти: бандури, сопілки, цимбали, приладдя: топирці, рушніці, порохівниці, барильця, вози, сани, касетки і шкатулки, альбоми і т. д.

У дереворізьбі найбільше використовується геометричні орнаменти: квадрати, трикутники, зірки та розетки, ломані та хвилясті лінії, кола та півкола. Поширені також рослинні орнаменти — квіти й гілки з листям.

Особливо відзначається різьба Полтавщини та Гуцульщини, де велику славу здобули різьбарі — родина Шкрибляків і брати Карпанюки.

24. Назвати кілька українських традиційних страв на щодень й окремі свята.

Найбільш улюблені і поширені українські страви такі: борщ, вареники, голубці, каша (куліш, юшка, саламаха), деруни (картопляники), млинці (налисники), галушки і т. д. Українці печуть різні сорти хлібів: чорний, білий, житній, пшеничний, булки, бублики і балабушки, книші, коржі, паляниці, пироги і пиріжки, пампушки, маківники, медівники, торти, хрусти. З м'яса готують ковбаси, шинки, кишки, печеню, душенину, січеники. Серед напоїв популярними є узвар і компоти з ягід та овочів.